

A DOMONKOS SZENTEK TISZTELETÉNEK NÉPSZERŰSÍTÉSE A SZOMBATHELYI RENDHÁZBAN A XVII–XVIII. SZÁZADBAN

A dolgozat azt vizsgálja, hogy a szombathelyi rendházban Szűz Mária és a domonkos szentek tisztelésének terjesztésére milyen liturgikus gyakorlatot vezettek be a XVII. és a XVIII. században, illetve ennek képi megjelenítése hogyan következett be az oltárképek, szobrok, kegytárgyak elkészítésével, sajátos ikonográfiai program kidolgozásával.

A török hódoltság korában elnéptelenedett kolostorok újjászervezése a XVII. század első felében kezdődött el. A XVI. században is életképesnek bizonyult ferences rend és az új, erősen terjedő jezsuita rend mellett a többi középkori alapítású rend is rendezte sorait, a külföldi rendtartományok segítségével újraindította a szerzetesi életet. A domonkos rend, amely a középkorban magyar vértanúkat is adott a tudós tanár és hittérítő Magyarországi Pál vagy Bánffy Buzád személyében, a XVII. század elejére teljesen elnéptelenedett, csak két domonkos apáca élt a nagyszombati klarissza apácák zárdájában.

A domonkos szerzetesek behívását már Pázmány Péter tervezte, s tervét gróf Batthyány Ádám támogatta hathatósan. 1634–35-ben Batthyány tárgyalást folytat Johannes Valdespino spanyol domonkos, bécsi egyetemi tanárral. A letelepedés helyszínéül a Batthyány birtok több városa is szóba került: Rohonc, Körmend, Szalónak, Németújvár.¹ Ridolfi domonkos generális 1635-ben Rómából írt levelében megerősíti, hogy Batthyány Ádám segítségével sikerült a domonkosok magyarországi letelepedése.² 1636-tól a lendületes és agilis bécsi egyetemi tanárt, az olasz Sigismondo Ferrarit (1589–1646) bízta meg rendje a magyarországi tárgyalások vezetésével. Draskovich György győri püspök fogadja be a rendet egyházmegyéjébe, s a Szombathely határában levő Szentmárton község templomát, – mely egyben a mezőváros akkori plébániatemploma, – és plébániáját összes javával együtt a domonkos rendnek ajándékozta 1638. április 4-én. A plébánia felszerelését a Szent Márton templom és a plébániává tett vártemplom között felosztották. A rendtagok beköltözésekor maga Ferrari is jelen volt.³ A nagytudású tanár tanulmányozta a rend magyarországi középkori történetét, s a domonkos rend népszerűsítésére 1637-ben megírta a magyar rendtartomány történetét. Könyvét Bécsben nyomták ki, címe: *De Rebus Ungaricae provinciae Sac. Ordinis*

¹ Iványi 1942, 26. Horváth 1993, 371.

² Iványi 28.

³ Iványi 1942, 28. A letelepedésről lásd még: Zsámbéky Monika: Szent Domonkos rendjének letelepedése Szombathelyen a XVII. században. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 1998/2. 5–14. Ferrari szerepének újabb értékelése: Wysokinski Ireneusz OP: Ferrari Zsigmond és a Domonkos Rend újjászervezése a XVII. századi Magyarországon. *Tanítvány* 2001/2. 54–66.

Praedicatorum. Címlapján Mária, Magyarország patrónája és Szent Domonkos mellett megjelennek a rend magyarországi boldogainak kisméretű mellképei is: Paulus Hungaricus hittérítő és vértanú (†1240), Augustinus Hungaricus püspök (†1332), Bánffy Buzád vértanú (†1241), Csáki Mór (†1336), Veszprémi Boldog Ilo-na (†1270), Árpádházi Szent Margit (†1270).⁴

Batthyány Ádám élete végéig tartja a kapcsolatot Ferrarival és a szentmártoni rendházzal, erre utal fennmaradt levelezésük is. Ünnepi alkalmakra bort küld, részt vesz a Szent Márton napi ünnepi miséken.⁵

A domonkos rend támogatásában nem maradt el Ádám húga, Batthyány Erzsébet, aki férjével, gróf Erdődy Györggyel együtt bőkezűen támogatták a rendház fejlődését, vállalták 12 rendtag eltartását, s ezzel a generális a rendházat konventi rangra emelte. ⁶ A grófnő szorosan kötődött a rendhez, neki és férjének is domonkos gyóntatója volt, Gamp Domonkos és Keresztes Jácint személyében, a szentmártoni rendházban többször személyesen megjelent, ahol külön helye volt.⁷ Három lánya domonkos zárdában élt Tullnban és Studenicében. 1674-ben adományával lehetővé tette a rend megtelepedését Sopronban. Alapítólevelében külön kiemeli, hogy Szent Domonkos rózsafüzér imájának terjesztésével a Szűzanya tiszteletét akarja erősíteni.⁸ A szombathelyi és soproni rendházaknak nem volt középkori előzményük, ellenben Vasváron már 1244-ben áll a templom és a kolostor, s ezt 1684-ben állította vissza Széchenyi György kalocsai érsek. Az említett három kolostoron kívül 1700-ig Pécsen, Kassán, Pesten és Vácott települnek vissza a domonkos szerzetesek. ⁹ Térjünk vissza a szombathelyi rendház történetéhez és vegyük számba a templom felszerelését a XVII. és XVIII. században!

A középkori eredetű templom, amelyet az Árpád-korban bővítettek, majd gótikus szentéllyel és hajóval nagyobbítottak meg, a XVII. század elején felújításra szorult.¹⁰ 1606-1638 között többször hallunk a templom javításáról, átépítéséről, a város is gyűjt pénzt a helyreállításra, Pázmány Péter is küldött 200 forintot a munkákra. A várostól a templom 1639-ben orgonát kapott.

A rend megtelepedésével nagyarányú építőmunka kezdődött. A templomhajót három hajósra megnagyobbították, a régebbi falakat elbontották. A magas szentély és hajó azonban statikai hibák miatt beomlott. Az újjáépítést Batthyány Erzsébet grófnő adománya tette lehetővé, aki 1668. március 10-én kelt levelében

⁴ A könyv a szombathelyi Egyházmegyei Könyvtárban megtalálható, a címlap reпрója: Dr. Horváth Sándor: A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből Bp. 1916, 201.

⁵ Iványi 1942, 52-53. 20. levél 1638. ápr. 10. Szombathely-Szentmárton. Ferrari Zsigmond domonkos levele Batthyány Ádámhoz, melyben a szentmártoni rendház felszentelésére küldött hordó bort köszöni meg. Iványi 58-59. 25. levél. 1643. november 6. Szombathely-Szentmárton. Ferrari Zsigmond domonkos commissarius levele gr. Batthyány Ádámhoz Rohoncra, melyben bort kér és Szent Márton napjára Szombathelyre meghívja.

⁶ Iványi 1942, 87-88. Függelék 7. levél 1658. szeptember 30. Róma. A dominikánus rend generálisának levele Hoffmann Tamás magyar dominikánus lectorhoz.

⁷ Szalay 1938, 26.

⁸ Olvassátok 1930. június 22. 5. A soproni domonkos rendház röpirata.

⁹ Török 1990, 159.

¹⁰ A templom középkori építéstörténetét az új ásatási eredmények tükrében lásd: Kiss-Tóth 1993, 175-199.; Kiss-Tóth: A templom története a Szent Márton-kultusszal: Kiss-Tóth-Zágorhidi Czigány 1998. A XVII. századi újjáépítésről és a templomi berendezésekről: Zsámbéky 2001.

vállalta az építési költségek fedezését. Carlo della Torre olasz építésszel ez év április 26-án kötött szerződést a templom felépítésére.¹¹ Torre mester a Batthyányak építészete volt, Ádám gróf megbízásából épített több helyen: Rohoncon, Szalónakon, Csákánydoroszlón, Körmenen, Németújváron, Borostyánkőn. Ádám halála (1659) után húga a bevált és jól ismert mestert bízta meg a szentmártoni templom építésével.¹² Az új templomban az alap- és felmenő falakat megtartva a boltozat magasságát csökkentették radikálisan. A kereszthajóba nagyméretű oltárok kerültek, a háromszakaszos főhajót fiókos dongaboltozattal fedték. A nyugati fal előtt orgonakarzat épült. A templom főhomlokzatán ekkor csak egy bejárat volt.

Ez a templom állt egészen 1930-ig, amikor a hívek számára képest már kicsinek bizonyult. Wälder Gyula tervei szerint bővítették nyugati irányban, az orgonakarzatot és a főhomlokzatot lebontották, nyugaton újabb kereszthajót iktattak be, majd a főhomlokzatot és az orgonakarzatot nyugat felé eltolva újra felépítették.

Lássuk, milyen oltárokat ismerünk a templomból a középkorban és az újkor elején!

1504-ben említik a Szent Katalin oltárt, 1512-ben a Szent László oltárt.¹³ 1592-ben hat oltára volt.¹⁴ A XVII. században a főoltár Szent Márton tiszteletére szentelt, itt tettek fogadalmat a céhszabályok betartására a szabó céh tagjai és 1 forintot fizettek a főoltárra.¹⁵ Szintén idejártak az ötvösök és vargák. Mellékoltárok: a Rózsafüzér (Rosarium) oltár, a Krisztus öt sebe oltára. Ez utóbbi építésére 1672-ben Györffy István hagyott 150 forintot és ezüst „medenecz”-ét (kézmosótál?).¹⁶ A ma is álló oltárszobrok közül a legrégebbi a 17. század óta sokszor emlegetett Szűz Mária kegyszobor, aminek csodatevő hatást tulajdonítottak. 1696-ban Esterházy Pál nádor könyvében már szerepel, mint ismert „csudálatos Boldog Asszony képe”. A szombathelyi kegyszoborról így ír: „Szombathelyi Szent Mártoni csudálatos Boldog Asszony képe Magyar Országban. Vagyon Szombathelyhez közel Szent Márton tiszteletére építtetett Templom egy klastrommal együtt, szent Dominicus Szerzetin lévő Patereknek: ezen csudálatos, és szent helyen született Dicsőséges szent Márton, Turonai Püspök, még az kut is fön lévén, melynek vizével Kereszteltetett meg itt azért a Boldogságos Szűz kivált képpen tiszteltetik, az hol viszont sok malasztokat is nyernek az áétatos, és hév Keresztények az Boldogságos Szűz esedezése által.”¹⁷

¹¹ MOL Régi jelzete: A Magyar Kamara Archivuma. Miscellanea Ecclesiastica et Religiosa. Fasc. 3. Új jelzete: E 210. Ecclesiastica et religionaria 5. tétel 44. sz. A szerződést Horváth Tibor Antal találta meg, a német nyelvű forrás közlése: Zsámbéky 1997, 83–86.

¹² Carlo della Torre munkásságát Koppány Tibor dolgozta fel. Koppány 1993, 339–354.

¹³ Horváth 1993 (1.j.) 347. Az 1504. évi oklevél: Szlovák Központi Állami Levéltár Erdődy cs. galgóczi levéltára. Ld. 47. f. 1. n. 7. Az 1512. évi oklevél: MOL D1. 58. 263.

¹⁴ Horváth 1993 Püspöki Levéltár Győr Capsa Y. f. XII. n.1.

¹⁵ 1604. január 28-án kelt céhszabályzat, amelyet a 17. században többször megújítottak. Vas megyei Levéltár (a továbbiakban: VML) Prot. 1647. n. 55. Horváth 1993. 201.

¹⁶ VML A szombathelyi domonkos rend iratai 1455-1700. XII. 5/1a. fol. 3–4. Horváth 1993. 377. 159. j. Zsámbéky 2001. 262.

¹⁷ Mennyei Korona az az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Kepeinek rövideden föl tett eredeti. Mellyel sok tanuságokból öszue szerzett, és az aetatos hívek lelki idvösségekre ki bocsatott uyonnann Galanthay Esteras Pál, Szentséges Római Birodalombeli Herczeg magyar Országi Palatinvs 1696. esztendőben

Mária szobra 125 cm magas, Jézus szobra 44 cm. Mária ruhája zárt nyakú, hosszú ujjú, csipkés kézelővel, erősen bővülő aljjal, fehér alapon arany virágmustrás minta díszíti. Az alj előtt hosszú bő kötény ugyanolyan mintával. Mögötte aranszegélyes, vörös alapon aranymustrás palást terül szét. Jobb kezében jogart tart, balján ül a kis Jézus, mindketten koronát viselnek. Eredetileg a szobor alapszíne fekete volt, 1736-ban Praveth János festette fehérre. Ekkor elkorhadt alsó részét kicserélik, új kezeket faragnak neki. Mária egykor hosszú rózsafüzért tartott kezében, ez már eltűnt, manapság modern rózsafüzér lóg a jobb kezében. A szobor tisztelete a XVIII. század közepén érte el a csúcspontját, ekkor sok csodás gyógyulást jegyeztek fel, amit Szűz Mária közbenjárásának tulajdonítottak. A betegségekből, szerencsétlenségekből kilábaló hívek hatalmas gyertyákat, votivképeket helyeztek el az oltáron. 1756-ban Malch József háza egy tűzvész következtében bedőlt, és maga alá temette két gyermekét. Gyermekai megmenekülésére Szűz Mária tiszteletére „képet iratott”, azaz festetett.¹⁸ Metszeten is megörökítették a szobrot és búcsús szentképként terjesztették. Két ábrázolását ismerjük, az egyiket Johann Bernhard Hermann grazi metsző készítette, lapján a Mária-szobor alatt látható a Szent Márton templom és kolostor képe az előtte álló Szent Márton kútjával. A rokokó keretdíszbe foglalt kép 1750 körül készült, eredeti példányát eddig nem találtam. Felirata: *Gratiosa Mater F. F. Praedicatorum Sabariae ad S. Martin.*¹⁹ A másik metszetlap ismeretlen mester műve, rajta angyalok között felhők fölött áll a Szűzanya, karján a gyermek Jézus, kezében jogar, lilium és rózsafüzér. Felirata: *Maria Regina Sanctissima Rosarii Sabariae in loco natali S. Martini Episcopi Turonen(sis) multis gratiosa.* A vöröses színnel nyomott lap egykor gróf Széchenyi Ferenc szentképalbumában szerepelt, az ő hagyatékából került az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményébe.²⁰ A rengeteg csodás gyógyulás szemet szúrt a szombathelyi Szentszéknek, és mivel a domonkos atyák a szószékről is hirdették ezeket a csodákat, 1759-ben kivizsgálták az ügyet. 1761-ben hozták meg a döntést, az oltárról leszedették a hatalmas gyertyatartókat és gyertyákat, az emléktárgyakat szintén, megtiltották a Mária-szobor képeinek, metszeteinek terjesztését, és a három örökmécses helyett csak egyet engedélyeztek.²¹ A kegyes adományokat és hagyatékokat azonban nem tudták megakadályozni, amelyek bizonyítékai a szombathelyiek Mária-tiszteletének és a Mária-szoborhoz való kötődésüknek. A kegysszobor öltöztetésére számtalan esetben hagyományoznak a polgárok ruhát, gyűrűt, övet, pénzt, ezüstneműt. Néhány példa a sokból: 1663. május 29-én Adorján Ilona, Sütő Benedek özvegye a domonkosoknak hagy egy 15 lat súlyú arany pártaoövet, „mely pártá eövet Boldogh Asszony képére tegyenek és azon tarczak”.²² 1692-ben Szemenyei Erzsébet hagy 15 forintot a kongregációra, egy rubintos arany gyűrűt a Boldog Asszony képére.²³ 1698-ban Polyanicz Panna

¹⁸ Reprodukciója: Szalay 1938., 19. ill. csak a templommábrázolás: Kádár–Horváth–Géfin Bp. 1961, 27. Továbbá Zsámbéky 2001. 293.

¹⁹ OSZK *Imagines Sacrae* B. M. V. et *Sanctorum Hungariae* Nr. 600. 926. Reprója szerepel: Szilárdfy – Tüskés–Knapp 1987, kat. 347., 299. továbbá Zsámbéky 2001. 239.

²⁰ Szalay 1938. 118.

²¹ VML Testam. f. A n.1. Horváth T. A. irathagyatéka 6. doboz. Horváth 1993. 377. 159j. Zsámbéky 2001. 260.

²² VML Testam. f. C n. 234. Horváth T. A. irathagyatéka 6. doboz. Zsámbéky 2001. 265.

²³ VML Testam. f. C n. 214. Horváth T. A. irathagyatéka 6. doboz. Zsámbéky 2001. 265.

Németh Szabó Mátyásné hagy egy 33 forintot érő aranyos pártáövet a domonkosoknak, hogy osszák szét: a kongregáció ládájába 2 forintot, Rosariumos B. Asszony képére 3 forintot, „boltba” (kriptába) temetésére, egy „felülmögöt, kit meg kemenetessenek „(keményítsenek), Rosariumi B. Asszony képére.²⁴ Az öltöztethető rózsafüzéres Mária-szobrok kultuszát a domonkosok különösen népszerűsítették, a közeli vasvári templomban is találkozhatunk egy példányával. Öltöztethető Mária szobrot rózsafüzér körmeneteken is körbevittek Máriás zászlóval együtt az éneklő lányok ugyanúgy, mint Máriazellben.

Mivel a hagyomány szerint a rózsafüzért Szent Domonkos személyesen a Szűzanyától kapta, és ezzel a felszólítást a rózsafüzér imákra, melyben az Istenanyán keresztül fordulhatnak a hívek segítségért Krisztushoz, a rend kezdettől fogva nagy hangsúlyt helyezett a rózsafüzér ájtatosság terjesztésére. A rózsafüzér megkedveltetésére Rózsafüzér társulatot hoztak létre, amit Boldog Asszony Congregációjának is neveztek. Szombathelyi alapítása Ferrari nevéhez fűződik, aki 1636. szeptember 6-án a rend generálisától kapott felhatalmazást a rózsafüzér társulatok alapítására.²⁵ Életrajzírója megörökítette róla, hogy magyarul csak a rózsafüzért tudta el imádkozni, ám az egyik Rózsafüzér Királynője ünnepen nem volt más szónok, csak ő, és az olaszul elmondott szentbeszédét a magyarok és a németek is megértették.²⁶ A társulat tagjai a Rózsafüzér oltár előtt végezték imájukat több mint száz évig, 1759. körül az ájtatosságot a Szűz Mária oltárhoz vitték át. S hogy még buzgóbban végezhesék az áhitatot, engedélyt kaptak, hogy a főoltárról az Oltáriszentséget áthozzák a Szűz Mária oltárra.²⁷ A rózsafüzér ájtatosság elmélyítésére a rendház 1752-ben kinyomtatta a templomban énekelt rózsafüzéres énekeket: A szentséges Rosariumról énekek, melyeket a' Szent Rosarium Társaságban lévő Attyafiak, Tisztelendő PP. Dominikánusok Templomában minden Vasárnap, és Ünnepe napon a' Rosariom előtt, úgy utánna szoktak énekelni. A csizmadia céh legényei 1762-ben ünnepnapokon a rózsafüzért a kongregáció misztériumos öltözetében mondták el.²⁸

A Rosarium oltár mellett állhatott a Rosarium kongregáció ládája, amelyre gyakran hagynak végrendeletekben kisebb-nagyobb összeget, cserébe rózsafüzér imádtságot kérnek.

Az 1641-ben felvett sekrestyei inventáriumban szerepel két hordoztató Szűz Mária szobor, festmények a következők: a Legszentebb Rózsafüzér, Szent Domonkos, Szent Márton, a négy evangélista képei. Templomi zászlók: egyiken Szűz Mária a rózsafüzért adja át Szent Domonkosnak, másik fehér selyem zászlón Szent Márton képe, a harmadik vörös zászlón Szűz Mária Szent Istvánnal és Lászlóval, a másik oldalán Szent Márton.

A templom felépülésekor több, a domonkos rend által tisztelt szent képmását festette meg a rendház 1678-ban. Szallay Vince vasvári domonkos segítő testvér a

²⁴ Sigismondo Ferrari: De Rebus Ungaricae Provinciae Sac. Ordinis Praedicatorum. Viennae 1637, 605., idézi Szalay 1938. 101.

²⁵ Szalay 1938. 101.

²⁶ Szalay 1938. 103.

²⁷ Szalay 1938. 105.

²⁸ 1745., 1746, 1752. stb évekből Szalay 1938. 129.

mestere a kolostor folyosójára kerülő nagyméretű képeknek. Boldog Margit, Sienai Szent Katalin, Szent Domonkos, Veronai Szent Péter és Szent Rajmund képei 1950-ig eredeti helyükön lógtak, ekkor a szerzetesek elűzésekor az államosított épületből kirakták őket. Egészen 1990-ig senki nem tudott róluk, azt gondoltuk, hogy elkallódtak vagy tönkrementek. Szerencsére az ásatások során tüzetesen megvizsgálták a toronyalját is, ide dobálták be a képeket, amelyeket nagyon sérült, szakadt állapotban találtunk meg 1990-ben. A festmények restaurálása azóta folyik, a Szent Domonkos-kép és a Szent Margit-kép elkészült.

Szent Domonkos képei és tisztelete

Szallay Vince képén Domonkos szerzetesi ruhában álló fiatal férfialak. Homlokán csillag, feje körül dicsfény. Bal kezében liliumot tart és kezét egy tőle jobbra lévő asztalon álló könyvre támasztja. Az asztalt vörös terítő borítja, jobbra alul fáklyát tartó kutya a rend nevére utal (domini canes). A bal sarokban 1678-as évszám. Az egész kép sötét háttérű, színbeli változatosságot a szent fehér-fekete köntöse jelent.

Szintén a plébánián találtunk egy kisméretű, fára festett, eléggé megsötétedett Szent Domonkos képet (43 x 29,5 cm). A szentet a szokásos attribútumok kísérik, szerzetesi ruhában térdel, vele szemben egy kis angyal virágot nyújt (liliom?), az előtérben a kék földgömb, jobbra kutya égő fáklyával.

Szent Domonkos napján ünnepi prédikációt tartottak zenés istentiszteleten. Ennek több feljegyzését találjuk a XVIII. század közepéről.²⁹ 1755-ben az ünnep fényének emelésére egy újabb Szent Domonkos képet festet a rendház, amit az ünnepen a főoltárra helyeztek. (A kép 7 forintba került, a keret 2 forintba.) Oltára előtt örökmécs égett. A templomban őrizték Domonkos ereklyéjét is. Aranyozott ezüst ereklyetartóját Szaniszló Márton szombathelyi ötvös készítette 1777-ben. Szokatlan formát mutat, sugaras napkorongot tartó fáklyás kutyát. A kutya előtt a földgolyó, amit rózsafüzér ölel körbe.

Szent Margit képe és tisztelete

Az Árpádházi királylány egészalakos képe. Mérete 193 x 109 cm. Sötét háttér előtt áll szerzetesi ruhában, a fejét borító kendőn nyitott korona. Jobb kezében liliumot tart, baljában könyv és rajta egy másik zárt korona. Jobb oldalon vörös lepellet letakart asztal könyvekkel. A terítón koszorúban: F VS O P 1678, feloldása: Fecit Vince Szallay Ordo Predicatorum 1678. Margit feje körül széles dicsfény, a jobb felső sarokban vörös drapéria. 1870-ben a kőszegi domonkos nővérek javították át ezt és Sienai Szent Katalin képét, amely munkáért cserébe a rendháztól egy régi ezüst kelyhet kaptak.³⁰

²⁹ VML A szombathelyi domonkos rend iratai 1455-1750. XII. 5/1. A. fol 1-6. Szalay 1938, 38.

³⁰ Szalay 1938. 38. A festmény fotója: Tarczai 1930, 148.

Szent Margit tisztelete kezdettől fogva folyamatos a domonkos rendben, a XVII. század közepén szenttéavatása ügyében P. Sigismondo Ferrari küld követeket Rómába. 1642-ben engedélyezték Margit tiszteletét a misében és a papi zsolozsmában. Szombathely, mint az akkori egyetlen rendház a kiindulópontja lett a felújított magyarországi Margit-tiszteletnek. Szent Margit ünnepén a képet a főoltárra állították. 1643 óta halála napján, január 18-án triduumot tartanak a templomban. Ez olyan erős hagyománnyá vált, hogy még a domonkos atyák elűzése után a világi plébánosok is megtartották mind a mai napig.

Veronai Szent Péter tisztelete

Veronai Szent Péter képeinek nagysága és betűjelzése ugyanolyan, mint Szent Margité. Tiszteletét P. Gabelhoven Albert Jácint apát vezette be Szombathelyen 1686-ban.³¹ A Szent Péter tiszteletére az Oltáriszentséggel megszentelt víznek csodálatos erőt tulajdonítottak. P. Gabelhoven házfőnöksége óta szentelték meg az ünnepnapon a templom előtti Szent Márton kút vizét, melyen a város tanácsa is résztvett. A rendháznak ereklýje volt Szent Pétertől. A szentmártoni gazdák Szent Péterhez könyörögtek esőért és a mezei munkák sikeréért.

A XVIII. század közepén a templombelső berendezését felújítják, új oltárokat készítenek. Az oltárok elrendezésében és a templom titulusában ekkor változás történik, az ősi Szent Márton patrocíniumot felváltja a Szentháromság titulus. A változás pontos okát nem ismerjük, úgy látszik a patrónus házaspár, gróf Erdődy László és felesége Illésházy Anna Mária és a konvent vezetői fontosabbnak tartották a domonkos rend szellemiségéhez szorosabban kapcsolódó témák megjelenítését, mint Szent Márton kultuszát. Így Szent Márton a főoltárról a bal oldali mellékkápolnába szorul ki, a főoltáron pedig a Szentháromság dicsőítése és a Szentháromsággal foglalkozó két szent, Aquinói Szent Tamás és Szent Ágoston kapott helyet. A Szentháromság tiszteletének előtérbe kerülését bizonyítja az a híradás, melyben Csődi Pál plébános 1759-ben a győri püspöknek jelentést tesz a Szentháromság egyesületről, amelynek több száz tagja volt.³² Az Erdődy család továbbra is adományokkal látja el a templomot, Erdődy László 1747-ben és 1750-ben 40-40 forintot fizet a rendháznak.³³ Vépi kastélyában is domonkos atya a házilelkész.

A nagyméretű, hosszúkás főoltárképet (389×193 cm) oszlopokkal, szobrokkal gazdagon díszített oltárépítmény keretezi, amelyet felül a mennyezetig felérő baldachin koronáz meg. Az oltárkép feletti architrávon a donátor házaspár gróf Erdődy László (meghalt 1751-ben) és Illésházy Anna Mária címere látható.

A festmény két sávra tagolódik, felül a Szentháromság, alul Aquinói Szent Tamás és Szent Ágoston püspök alakja látható. A felső sávban balra a vörös leplek

³¹ Szalay 1938. 133.

³² Szombathely, Püspöki Levéltár, Elenchus Causarum coram S. Sede Sabariensi suscitatarum et Ordinaria Juris Via pertractatarum. Fasc. 4. 1762 et 1763. No. 47. idézi Szalay 1938. 121.

³³ Szalay 1938. 135.

Krisztus ül egy hatalmas felhőgomolyagon, mellette nagy keresztje átlós beállításban, amelyet átkarol. Krisztus felsőteste és lába meztelen, arca profilból látható, hosszú barna haja vállára omlik. A tőle jobbra lévő Atyára tekint. Kettejük között a világmindenséget jelképező nagy kék gömb lebeg. Az Atyaisten szintén szürkés felhőkre támaszkodik, csupán felsőteste látható. Zöldesszürke ruhát és sárga leplet visel, bal kezében jogar, kinyújtott jobbával a képmező felső részén lebegő galambra mutat. A Szentlélek megszemélyesítője aranyló fényben fürdik. A kép alsó sávjában balra az előtérben Szent Tamás térdel szerzetesi ruhában, övén rózsafüzér lóg, mellén a magiszteri láncon függő lángoló napkorong, két kezét imára kulcsolva maga előtt lógatja. Tőle jobbra emelvényen, díszes püspöki alakját egészen elfedi a hullámozó, logikátlanul szétomló palást. Jobb kezében hatalmas, kinyitott könyvet tart, amit a néző felé mutat, és egy lángoló szívet. Mögötte olvasópult tollal, tintatartóval. A püspök előtt egy gyermek kagylóból vizet önt. A gyermek és Tamás előtt két nagy, becsukott könyv hever egymáson, a felső gerincén jelezte nevét a festő: „1753 Antoni Jäntl pinxit”.

A kép festője, Anton Jandl (1723–1805) a XVIII. század második felének jelentős oltár- és arcképfestője volt Stájerországban. A domonkos templomba eddigi legkorábbi ismert képe került, valószínűleg a bécsi vagy a grazi domonkosok közvetítésével. A festmény szereplőinek eddigi meghatározása hibás volt, mert nem figyelték meg kellően az ábrázolás részleteit. Például a vizet öntő kisgyerek figurája egyértelműen Szent Ágostonra utal. Legendája szerint a tengerparton sétálva a Szentháromság titkáról elmélkedett, amikor megpillantott egy kisfiút, aki a tenger vizét egy kagylóval egy homokmederbe merte át. Ekkor értette meg, hogy előbb sikerül a gyerekek kimernie a tenger vizét, mint az emberi értelemnek Isten létét és a Szentháromság titkát kimerítenie. Ágoston írói munkásságának jelképe az írópult tollal, az előtér nagy könyvei, továbbá attribútuma a kezében tartott lángoló szív, Isten szeretetének szimbóluma. A kép programjának kidolgozója nemcsak a Szentháromság megjelenítését tartotta fontosnak, hanem a prédikátor rend magas fokú teológiai képzettségének megfelelően a Szentháromságtannal foglalkozó legnagyobb gondolkodók ábrázolását is, Szent Ágostont és Aquinói Szent Tamást is. A nápolyi szenten keresztül a domonkos rend is képviselte magát, mintegy felhívta a figyelmet arra, hogy a prédikátorok nagy közössége milyen kiemelkedő szent tudóst adott az egyetemes egyháznak.

A diadalív két pillérénél egy-egy kisebb oltár áll, balra az északi pillérnél áll az Aquinói Szent Tamás oltár, jobbra a déli pillérnél a Szűz Mária-oltár a már bemutatott csodálatos Mária kegyszoborral.

A keleti (régi) kereszthajó jobb oldali oltára a Rózsafüzér királynéja tiszteletére szentelt és a rózsafüzér ájtatosságot hivatott elmélyíteni. Amint már említettük, Rózsafüzér-oltár már a XVII. században is állt a templomban, de ebből kegykép vagy szobor nem maradt meg. Az oltárképen (szélessége 167 cm) a gyermekét ölében tartó Mária rózsafüzért ad át a térdelő Szent Domonkosnak és Sienai Szent Katalinnak. Lába alatt holdsarló, vörös ruhában, aranszegélyű kék köpenyben ül. Domonkos előtt a nevére utaló kutya, fáklyával a szájában. Előttük könyvet tartó angyal, a könyv kinyitott lapján a felirat: „VADE PRAEDICA / ROSARIVM MEVM”. Szent Katalin lángoló szívet tart, előtte angyal liliummal. A háromszögű

kompozícióba szerkesztett főalakok csoportját mennyei angysereg veszi körül. A festmény felett a Draskovich és az Erdődy család egyesített címerét helyezték el. A kép igen színvonalas munka, színei, kompozíciós szerkesztése, a figurák arányai és részletei kiváló mesterkézre utalnak, sajnos nem jelezte művét, és írott forrásból sem találtunk eddig rá utaló sorokat. Rózsafüzéres Mária képeket a XV. század vége óta ismerünk, a XVI–XVIII. században kedvelt témája az olasz, osztrák, német festőknek, különösen a domonkos rendi templomok oltárait, mennyezetét díszítik vele. Pl. Giovanni Battista Tiepolo (1696–1770) mennyezetképe a verencei S. Maria del Rosario templomban vagy Johann Michael Rottmayr (1654–1739) festménye a salzburgi Kollegialkircheben. Vas megyében a celldömölki bencés templomban vagy a vasszentmihályi templomban találunk Rózsafüzér királynéja oltárképet.

A Szent Márton templom oltárképét két pár oszlop kereteli, melyek előtt bal oldalon Nepomuki Szent János és Szent Vince, jobb oldalon Veronai Szent Péter és Szent József mozgalmas alakjai állnak. A prédikáló Ferreri Szent Vince kezében nyitott könyv, benne idézet: „Time Deum Quia / Venit Hora Iudicii Eius/ Apoc XIV”. A párkányzat felett két női szent térdelő alakja. Középen két angyalal körülvéve sugarkoszorúban Jézus nevének betűi (IHS), a gyermek Jézus álló figurája és puttófejek. Legfelül domború kerek mezőben az oltár titulusa: „... SACRATISSIMI ROSARII O. P. N.”.

A Rosarium-oltárral szemben, a kereszthajó északi felében áll a Szent Domonkos-oltár. Az oltár felépítménye hasonló az előbbihez, szintén a boltozat magasságáig felér. A középképet, mely Domonkos álló alakját ábrázolja, két pár oszlop és egy-egy pillér fogja közre. Domonkos szerzetesi ruhában áll arany háttér előtt, körben felhőkoszorú. Homlokán arany csillag, bal kezében pásztorbot, jobbában könyv és liliom. Mellette balra, félig fedve a kutya fáklyával. Az oltáron a tabernákulum helyén Veronai Szent Péter derékképe (66×52 cm). A felfelé tekintő szerzetes a vértanúság jeleit hordozza, fején kard, szívében tör. Jobb kezében virágos ágat tart, baljában magasra emeli a keresztet. Az oltár bal oldalán Szent Ágoston és a domonkos rendi V. Pius pápa, lába alatt egy legyőzött török feje. Pius pápa és a jobb oldalon álló Boldog V. Ince pápa kezében is nagyméretű, három kereszt-szárral ellátott kereszt, ami a pápai méltóságra utal. Utóbbi eredeti nevén Tarantaise-i Péter domonkos szerzetes volt, hasonlóképpen a mellette álló Szent Antonin firenzei érsek. Az érsek bal kezében pásztorbot, lábánál püspöksüveg, jobb kezében mérleg. Domonkos festménye felett a tagolt párkánnyal elválasztott felső szinten arany háromszögben Jahve neve, körülötte sugarakban puttók. Kétdalt két női szent.

A modern, nyugati kereszthajóban is két oltárt találunk, ezek szintén XVIII. századiak és korábban a régi kereszthajó melletti boltszakaszban álltak. Mivel a mellékhajók alacsonyabbak a kereszthajónál, ezen oltárok magassága a régi helyükhöz igazodik, azaz jóval alacsonyabbak a már leírt Rosarium és Szent Domonkos-oltároknál. A két oltár felépítése teljesen megegyezik, a középső részt két pár oszlop keretezi. A déli oldalon Szent Vince oltára, középen a nagyhírű prédikátor portréja (71×55 cm). Szerzetesi ruhában szónoki kéztartással áll, bal kezét nyitott könyvön tartja. Hittérítői képességeit angyszárnnyal jelzik. A festmény alján felirat: „VERORITRATTO DI S. VINCENZO FERRERIO”. A kép felett bal-

dachin és barokk kartusban „S. VINCENTIS / O. P. N.” felirat. A kép két oldalán két angyalszobor, alatta a Fájdalmas Anya tartja ölében Krisztust (A szobor mérete: 85 x 65 cm). Az oszlopok között bal oldalon Szent Jácint szobra áll. A lengyel térítő szent jobb kezében kis Madonna szobrot, baljában barokk monstranciát tart. A jobb oldalon szerzetesi ruhában Bertran Szent Lajos szobra. Jobbjában kereszt, baljában pisztoly. Az oszlopok feletti szinten sugárkoszorúban törrel átdöfött szív.

A szemben lévő északi kereszt szárnyban áll a Szent Anna-oltár. Középen baldachin alatt múlt századi Krisztus szobor, kezével lángoló szívére mutat. A feléledő Jézus szíve tisztelet idején helyezték az oltárra szobrát, előtte Szent Anna-kép függött itt. Krisztus mellett egy-egy angyal, alatta festett dombormű a Máriát tanító Szent Annával. Az oszlopok között női szentek, a bal oldalit ellopták, a jobb oldali talán Sienai Szent Katalin. Az apácaruhás szent jobb kezében könyvet, baljában pálmaágat tart. A felső szinten sugárkoszorúban lángoló szív kereszttel.

A szószék dekorációja is a prédikáló rend hagyományát, a hithirdetést és hitvédelmet emeli ki. Mellvédjét nem evangélisták alakjai, hanem domonkos szentek díszítik. A testes Aquinói Szent Tamás könyvvel és tollal, a firenzei Szent Antonin püspöki ruhában mérleggel, Ferreri Szent Vince szárnyas alakban rózsafüzérrel, könyvvel. Szent Domonkos a fáklyát tartó kutyával és könyvvel, Veronai Szent Péter karddal és pálmaággal és Bertran Szent Lajos kehellyel és pisztollyal. Aranyháttér előtt álló figurájuk jó színvonalú munka, az alacsony horizonton a háttérben táji vagy városképi részlet is látható. A fára festett képek mérete: 63x30 cm. A szószék alajtáján a Jó pásztor festett képe (fa, mérete: 73x36,5 cm), díszes hangvetőjén Szent Pál szobra áll.

A templomban a XVIII. században Nepomuki Szent János képéről is tudunk, Bossányi Zsófia végrendeletében a szombathelyi dominikánusoknak 15 frt-t hagy a képre és miséket rendel.³⁴ Ma már nincs meg ez a festmény.

A domonkos atyák a hívek megnyerésére felhasználták a zene erejét is. Kezdetől fogva orgona működött a templomban, gyermek és felnőtt énekkar és zenekar tette ünnepélyesebbé a miséket. A XVIII. század közepén zenés misék voltak Szent Márton, Szent Domonkos, Szent Tamás, Veronai Szent Péter, Ferreri Szent Vince ünnepén, Úrnapján, Újévkor, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén.

Több figyelemre méltó XVIII. századi festményt találunk a plébánián, amelyek valahá a kolostort díszítették. Ritka témát ábrázol az egyik kép, Szent Domonkos és Szent Ferenc könyörög a világ bűnöseiért. Aszépen faragott keretű ovális barokk kép (130x100 cm) két sávra tagolódik, felül aranyolt fényben a feltámadt Krisztus lebegő alakja, amint villámokat szór a bűnös világra, mellette angyal tartja a keresztet és Mária térdepel. Az alsó sávban fás-bokros tájban a két rendalapító térdel egymással szemben, közrefogva a földgolyót, áhítattal Krisztusra tekintenek. A két szent széttárt karral Krisztus oltalmába és irgalmába ajánlja a bűnös világot. Szent Domonkos és Ferenc együttes ábrázolása nem ritka, de azok a képek a „Mária és Erzsébet találkozója” – képtípusra vezethetők vissza, és a két férfit állva, összeölelkezve mutatják. (A két rendalapító 1218-ban találkozott, amikor Domonkos elment Assisibe, a ferencesek káptalanjára.³⁵) A Szent Márton-templom festmé-

³⁴ VML. A szombathelyi domonkos rend iratai 1757–1900. XII. 5/2/a

³⁵ Puskely Mária: Keresztény szerzetesség I. Bp. 1995, 224.

nyének előképe Rubens hasonló témájú nagy oltárképe volt, amely a genti jezsuita templom számára készült (jelenleg a Lyon-i Musée des Beaux Arts-ban.)

A másik nagy méretű festmény V. Pius pápát ábrázolja, a lepantói csata támogatóját és fő lelki motorját. A vörös színű papi ruhában, féltérdre ereszkedő ősz szakállú pápa a kezében tartott feszület fölé hajol. A mellette álló asztalon pápai jelvényei: a tiara, püspökbot, két kulcs, rózsafüzér és kinyitott könyv a Szűz Mária officium kezdő soraival. Az előtérben látható jelenet a háttér felé nyitott, kilátás nyílik a lepantói tengeri ütközetre. A magasban rózsaszínű angyalok lebegnek és csillagkoszorút tartanak a pápa feje fölé. A kép festőjét nem ismerjük, de színvonalas, jó képességű mester, akit Martina Altomonte körében kereshetünk.

A kegytárgyak közül meg kell említeni egy barokk úrmutatót, melyet a rendház 1759-ben készített Johann Adam Franz bécsi aranyművessel 364 forintért. Az úrmutató szobrászi díszén Szűz Mária Szent Domonkosnak adja át a rózsafüzért, jobbra Aquinói Szent Tamás, alul Szent Márton a koldussal.

A Szent Márton templom és a plébánia illetve a volt rendház felszerelésének számbavétele után megállapíthatjuk, hogy a domonkos rend az oltárok kiképzésében elsősorban Szűz Mária és a rend szentjeinek kultuszát állította előtérbe, képeik és szobraik megjelenítésével a hívek számára példaképnek, közbenjárónak állították őket. A hangsúlyosan szereplő Mária és Domonkos mellett többször felbukkan Veronai Szent Péter, Ferrer Szent Vince, Nepomuki Szent János, Aquinói Szent Tamás, V. Pius pápa, Sienai Szent Katalin, Szent Antonin. A szenteknek ezzel a tudatos kiválasztásával és ünnepük méltó megtartásával a rend a hívek körében igyekezett megerősíteni a rendi szentek kultuszát és ezáltal népszerűsíteni saját közösségüket is. Ezzel a törekvésükkel nem voltak egyedül, hiszen ha összehasonlítjuk a rend többi templomával – Sopron, Vasvár, Graz, Bécs, Krems, Pettau –, megállapíthatjuk, hogy a fő- és mellékoltárokon, a szószéken ugyanazokkal a személyekkel találkozhatunk.

Irodalom

DR. HORVÁTH Sándor

1916 *A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből*. Budapest.

HORVÁTH Tibor Antal

1993 Szombathely a XV–XVII. században. *Acta Savariensia* 8. Szerk. Kiss Gábor et al. Szombathely.

IVÁNYI Béla

1942 Dominikánus levelek a körmendi levéltárban. *Körmendi Füzetek* 1. Körmend.

KÁDÁR Zoltán–HORVÁTH Tibor Antal–GÉFIN Gyula

1961 *Szombathely*. Budapest.

KISS Gábor–TÓTH Endre

1993 A szombathelyi Szent Márton templom régészeti kutatása 1984–

1992. Előzetes jelentés a feltárt 9–13. századi emlékekről.
Communicationes Archaeologicae Hungariae, 175–199.
- KISS Gábor–TÓTH Endre–ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs
1998 Savaria-Szombathely története 1526-ig a város alapításától. Szerk.
Engel Pál *Szombathely története* I. kötet. Szombathely.
- KOPPÁNY Tibor
1993 Carlo della Torre, a Batthyányak 17. századi építész. *Művészettörténet–Műemlékvédelem* IV. Horler Miklós 70. születésnapjára. OMvH, Budapest, 339–354.
- SZALAY János
1938 *A szombathelyi Szent domonkos-rendiek lelkipásztori működése 1638–1938*. Szombathely.
- SZILÁRDFY Zoltán–TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva
1987 *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*. Budapest.
- TARCAI György
1930 *Az Árpádház szentjei*. Budapest. (Reprint Babits Kiadó, Szekszárd, 1994.)
- TÖRÖK József
1990 *Szerzetes és lovagrendek Magyarországon*. Budapest.
- ZSÁMBÉKY Monika
1997 Carlo della Torre szerződése a szombathelyi Szent Márton-templom építésére. *Művészettörténeti Értesítő* 46. 83–86.
2001 A szombathelyi Szent Márton-templom XVII. századi építéstörténete és berendezései. *Művészettörténeti Értesítő* 50. 221–268.

Zsámbéky, Mónika

**The Popularization of the Dominican Saint's Cult
in the Monastery of Szombathely in the 17th–18th century**

The author analyses the 17th–18th century pieces of furniture in the St. Martin Church. She claims that the Order of St. Dominic at the formation of the altars emphasized the cult of Virgin Mary and the saints of the order by putting their pictures and sculptures on the altars. By this they strengthened the veneration of the order's saints and their own community. The author found similar aspirations in other Dominican churches, as well (in Sopron, Vasvár, Graz, Vienna, Krems and Pettau).

1. kép Szűz Mária kegyszobor a szombathelyi Szent Márton templomban

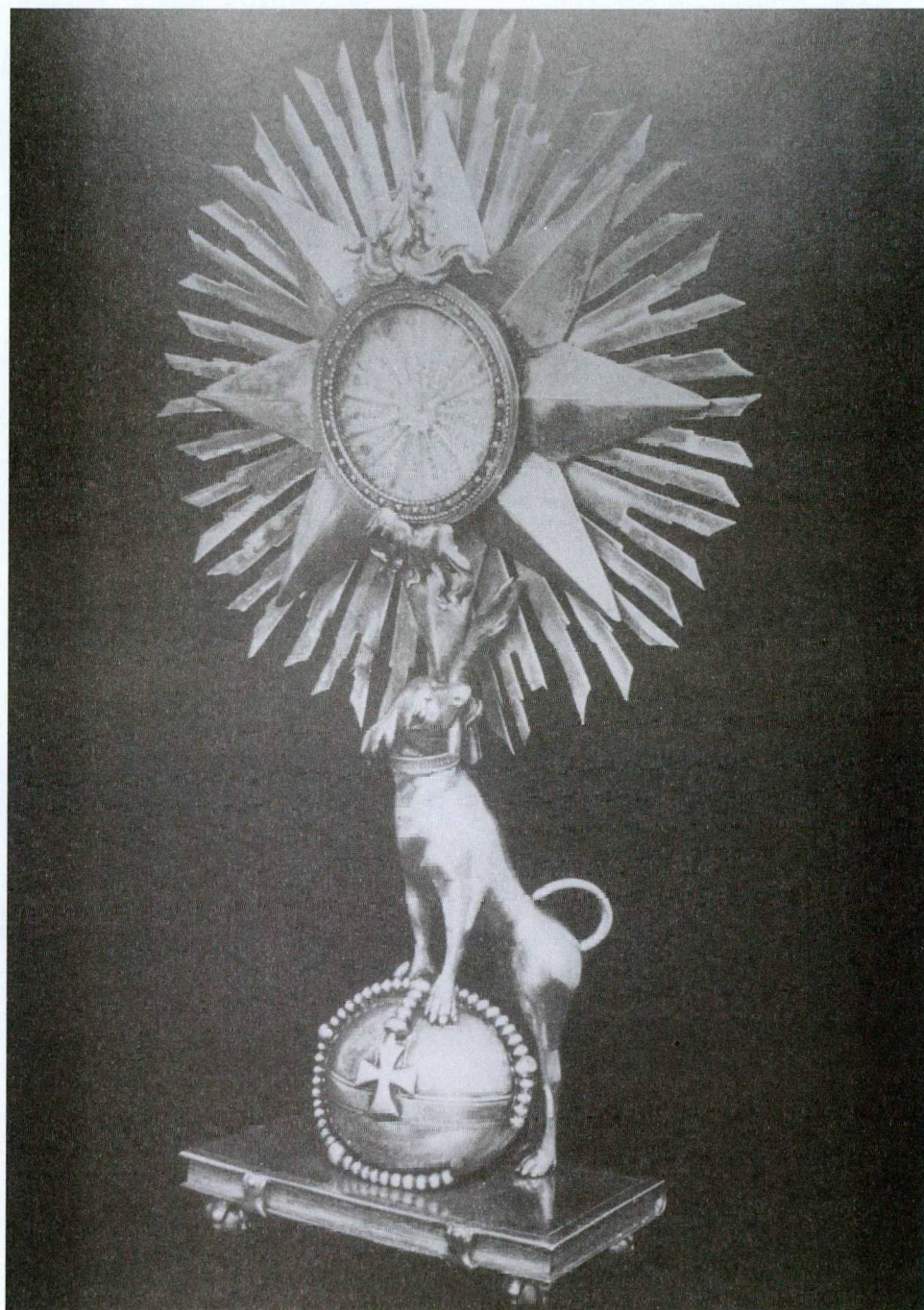
2. kép Szallay Vince: Árpádházi Szent Margit, 1968. Szombathely, Szent Márton templom

3. kép A rózsafüzér átadása, oltárkép. Rózsafüzér-oltár. Szombathely, Szent Márton templom.

4. kép A Szentháromság Aquinói Szent Tamással és Szent Ágostonnal.
Anton Jandl műve 1753-ból, a Szent Márton templom főoltárképe

5. kép Domonkos szentek ereklyetartója. Szaniszló Márton szombathelyi ötvös műve, 1777.